

УДК351.863:339.9

О. Ю. Попова,

доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки підприємства
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

РІВНІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ

Annotation. The place of the machine-building enterprises in system of economic safety of international trade is defined. Components of economic safety of foreign trade activities of the machine-building enterprise are proved. Conditions of maintenance of economic safety at level of the enterprise, the market and the state are generated.

Анотація. Висвітлено місце машинобудівних підприємств в забезпеченні економічної безпеки міжнародної торгівлі. Обґрунтовано складові рівнів економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності машинобудівного підприємства. Сформовано умови забезпечення економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності на рівні підприємства, ринку та держави.

Key words. Economic safety, providing, foreign economic activities, machine building enterprises.

Ключові слова. Економічна безпека, забезпечення, зовнішньоекономічна діяльність, машинобудівне підприємство.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації відбувається поступове розширення ринків збуту або придбання ресурсів, що вимагає інтенсифікації експортно-імпорتنних операцій, здійснюваних вітчизняними суб'єктами господарювання. Інтенсивність та спрямованість зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних промислових підприємств впливає на можливості інтеграції держави до системи світового господарства та визначає темпи її економічного зростання. Прискорення процесів соціально-економічного розвитку в Україні в значній мірі залежить від здатності підприємств-експортерів забезпечувати свою економічну безпеку при здійсненні експортно-імпорتنних операцій. Важливе місце в зовнішньоекономічній діяльності України займають підприємства машинобудування, частка експорту яких склала у 2010 р. 5670,7 млн.дол. США (11,0% у загальному обсязі експорту) від загального обсягу таких операцій [1, с.258]. Прямі іноземні інвестиції у вітчизняну переробну промисловість у 2010 р. склали 12488,1 млн.дол. США (27,9 % у загальному обсязі інвестицій), зокрема у машинобудівний сектор 1171,4 млн.дол. США (2,6% у загальному обсязі інвестицій) [1, с. 266]. Особливістю зовнішньоекономічної діяльності сучасних підприємств машинобудування є низька конкурентоспроможність експортної продукції, зростання вартості продукції внаслідок високих митних тарифів при виході на зовнішні ринки, інституціональні бар'єри, що виникають внаслідок неузгодженості законодавчої бази та державної економічної політики у сфері регулювання експортно-імпорتنних операцій та інші. В цих умовах загострюються питання забезпечення економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) підприємств машинобудування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як правило економічну безпеку науковці, теоретики та практики асоціюють з позиції захисту від загроз, стану використання ресурсів та повної реалізації цілей суб'єктів господарювання відповідно до вибраної місії. Такої позиції дотримуються А.Е. Воронкова, Г.В. Козаченко, І.П. Отенко [2-5]. Автори І.О. Бланк, С.М. Ілляшенко, Л.А. Костишко наголошують на необхідності підтримки безпеки за різними складовими, зокрема, інформаційними, силовими, фінансово-економічними [6, 9]. В сучасних наукових дослідженнях економічну безпеку трактують з позиції статичної (стан захисту від загроз), або з позиції динаміки (процеси використання ресурсів з метою реалізації місії). Така трактовка звужує коло досліджень до рівня внутрішніх можливостей підприємства у протидії зовнішнім загрозам, практично не враховано специфіку господарських процесів та сферу діяльності підприємств, що здійснюють ЗЕД. У сфері машинобудування сформований інструментарій має здебільшого загально-теоретичний характер [7]. Тому науковий апарат забезпечення економічної безпеки ЗЕД підприємств машинобудування вимагає проведення додаткових досліджень у сфері формування дієвих механізмів реалізації експортно-імпорتنних операцій на підприємствах.

Завдання дослідження. Метою статті є висвітлення основних складових економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства та формування основних рівнів забезпечення економічної безпеки експортно-імпорتنних операцій.

Виклад основного матеріалу. При здійсненні експортно-імпорتنних операцій підприємства машинобудівного сектору зіштовхуються з рядом проблем, що викликають додаткові витрати як з боку виробників, так і з боку споживачів. Якщо внутрішні виробники функціонують в більш жорстких умовах до забезпечення безпеки продукції, то вони матимуть більш високі витрати на виробництво і збут порівняно з виробниками-імпортерами, які виграють за більш низькими цінами внаслідок відсутності строгих форм контролю якості та безпеки продукції. Споживачі можуть бути готові сплачувати за додаткові характеристики безпеки, але відсутність платоспроможного попиту може призвести до втрати підприємством-виробником ринкових позицій, що в значній мірі знижує рівень його безпеки. З огляду на це економічну безпеку ЗЕД підприємства доцільно розглядати з позиції діалектичного поєднання безпеки споживання та безпеки виробництва, що дозволяє сформувати такий стан господарської діяльності промислового підприємства, що забезпечує захищеність її елементів і зв'язків в умовах деструктивного впливу ринкових, політичних, екологічних та інших чинників при збереженні та підвищенні суспільного добробуту.

Розглядаючи машинобудівне підприємство як одну з центральних ланок господарської системи держави, важливим є включення до розгляду економічної безпеки ЗЕД характеристик економічної безпеки як країни-експортера, так і країни-імпортера, які повинні постійно узгоджувати свої економічні інтереси. Загострення протиріччя на державному рівні викликає ряд загроз, передусім фінансово-економічного характеру, що проявляється у регулювання витрат виробників на забезпечення безпеки продукції та підприємства в цілому. Таке регулювання призводить до зсуву кривої пропозиції на ринку у напрямку зростання ціни та зменшення обсягів пропозиції. Враховуючи, що споживачі готові сплачувати додаткові витрати, пов'язані з підтримкою економічної безпеки підприємства, лише за умови відповідної інформованості (споживач володіє повною інформацією про рівні безпеки ЗЕД, а витрати на її підтримку відповідають уявленням про ситуацію задоволення потреби при даній цінності характеристик продукту), то в умовах асиметрії інформації попит на продукцію знижується. Результатом буде втрата підприємством-імпортером позицій на ринку та заміна продукції більш дешевими експортними товарами.

Для протидії експорту більш дешевої машинобудівної продукції можуть у країні-імпортері бути сформовані політичні коаліції, асоціації, що здійснюють тиск на уряд для збереження ринків збуту. Наслідком їх дії є формування потоку витрат та доходів на забезпечення економічної безпеки ЗЕД підприємства-експортера. Варіантами результатів дії політичних коаліцій можуть бути такі.

1. Заборона торгівлі. В цьому випадку підприємство-експортер не має можливості вийти на зарубіжні ринки, тим самим скорочуються валютні надходження до бюджету країни, що негативно впливає на економічну безпеку всіх рівнів.

2. Підприємство-експортер приймає стандарти виробництва країни-імпортера. Очевидно, витрати матимуть тенденції до збільшення, проте це надає додаткових конкурентних переваг. Сутність переваг полягає у специфіці експорту машинобудівної продукції на відміну від готових предметів споживання інших галузей промисловості. Країна-імпортер отримує можливість використовувати придбані засоби виробництва для виробництва власної продукції з використанням вітчизняних торгових марок, що значно покращує цінові та якісні характеристики готової продукції. Країна-імпортер отримує можливість більш ретельно контролювати умови та ціни продажу готової продукції, гарантуючи в такий спосіб високий рівень економічної безпеки власних виробників та держави в цілому. Дані переваги неможливі

при експорті готової продукції, коли коригування цінових та якісних характеристик не є можливим внаслідок завершеності виробничого процесу. Такий варіант дій є більш прийнятним для українських виробників машинобудівної продукції, адже доведено, що характеристики якості готової продукції у країнах, що розвиваються, не відповідають стандартам розвинутих країн [8].

3. Проведення переговорів та досягнення компромісів. Такий варіант дій може бути реалізований за умови зростання витрат на узгодження торгової політики як в країні-експортері, так і в країні-імпортері. Крім того, країни можуть прийняти стандарти третьої сторони, що має значний потенціал забезпечення економічної безпеки у майбутньому при виході на ринки третьої країни. Успішність реалізації даного варіанту ілюструється домовленістю між США та ЄС. Так, американські підприємства можуть експортувати продукцію за умови отримання свідоцтва USDA (сертифікат, призначений для підтвердження використання американськими виробниками стандартів, що схвалені ЄС), що виключає необхідність проходження процедури інспекції якості товарів за значно високими цінами, ніж вартість сертифікату.

З огляду на це забезпечення економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства доцільно представити як сукупність процесів, методів, інструментів виявлення, попередження, усунення загроз і конфліктів з метою розробки заходів щодо підтримки ефективного функціонування підприємства при відповідному нарощуванні і реалізації експортного потенціалу країни-експортера машинобудівної продукції при узгодженні економічних інтересів з країною-імпортером.

Забезпечення економічної безпеки бізнесу повинно розглядатися з позиції сукупності способів найбільш ефективного використання ресурсів і капіталу з метою попередження або зниження ризику банкрутства, що гарантує успішність господарських процесів з позиції внутрішніх та зовнішніх критеріїв. Традиційно при аналізі безпеки сучасного машинобудівного підприємства рекомендовано розглядати: безпеку, пов'язану з типом підприємства; безпеку, пов'язану з життєдіяльністю підприємства; безпеку за складовими частинами сфер його діяльності [9]. Для машинобудівних підприємств забезпечення економічної безпеки розглядається з позицій стабільності його функціонування, прибутковості, особистої безпеки персоналу [10]. В таких підходах до аналізу та забезпечення не враховано специфіку діяльності підприємств машинобудування, вплив економічної безпеки окремого підприємства на стан безпеки держави, не розкривається взаємозв'язок між складовими економічної безпеки в умовах ЗЕД. Тому рівні забезпечення економічної безпеки ЗЕД машинобудівних підприємств доцільно представити в такий спосіб (рис.1).

Рис. 1. Пентаграма рівнів забезпечення економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства

Відповідно до запропонованих на рис. 1 рівнів забезпечення економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства фундаментом її формування є економічна безпека продукції, яка характеризується низкою якісних та кількісних факторів. Передусім, до складу якісних факторів слід включати показники якості продукції, що встановлюються через відповідність виробництва до стандартів (технічних умов) та відповідність уяві споживачів про міру задоволення потреби. Дана група факторів найчастіше може бути оцінена за допомогою експертних оцінок. Друга група факторів має більш об'єктивний характер виміру, адже має місце можливість оцінити їх кількісно. Специфіка діяльності підприємств машинобудування полягає, передусім, у виробництві трьох груп продукції: знарядь праці для галузей, що виготовляють засоби виробництва, для галузей, які виробляють предмети споживання, а також предмети споживання. З урахуванням даної специфіки до складу кількісних факторів слід віднести показники власної діяльності (обсяги виробництва, ресурсомісткість) та показники господарської активності підприємств, що використовують вироблені знаряддя праці та засоби виробництва (продуктивність виробленого устаткування, рівень інноваційності обладнання та інші).

Економічний аспект безпеки продукції проявляється у рівні витрат, які готові відшкодувати споживачі продукції. В умовах зростаючих витрат на виробництво суб'єкти господарювання зіштовхуються з небезпечною асиметричністю інформації, адже споживачі не завжди спроможні ідентифікувати бажання сплачувати більше за продукт внаслідок покращення безпеки його споживання або внаслідок зростання власних доходів. За останньої умови для споживача придбання більш дорогої продукції є прагненням до демонстрації досягнутого соціального статусу або гарантією безпеки споживання. Але в цьому випадку споживач реалізує свої потреби також за умов асиметричної інформації – оцінка безпеки з боку споживача відбувається після акту споживання, а наслідки можуть мати латентний, скритий у часі характер прояву. Тому вони не завжди можуть бути пов'язані із споживанням конкретної продукції. Вдало дана ситуація демонструється на прикладі ринку «лимонів», взаємодія на якому між продавцями і споживачами охарактеризована у роботі Дж. Акерлофа [11]. Таким чином, у виробника є менші стимули до забезпечення безпеки продукції, зростає мотивація до економії на витратах або, навіть, ухиляння від забезпечення безпеки продукції, що унеможливується за умови, якщо споживач має можливість перевірити безпечність продукції до моменту її придбання та споживання.

Оцінювання безпеки продукції з боку споживача відбувається з позицій значущості приватних витрат. Практично не береться до уваги повні соціальні витрати суспільства при недотриманні правил безпеки виробництва [12]. Наприклад, незадовільний рівень безпеки продукції призведе до зростання приватних витрат на споживання (наприклад, низька якість виробленого устаткування вимагатиме додаткових витрат на ремонт та переналадження), а також викликає появу додаткових суспільних витрат (наприклад, здійснення інспекції, ліквідація екологічних наслідків забруднення довкілля, виплата лікарняних, компенсацій тощо), які здійснює держава. Крім того, зростають витрати на формування відповідної нормативно-правової бази, що регулює відносини між виробниками і споживачами з приводу забезпечення безпеки. В цих умовах підприємства виробники- або держава-експортери можуть використовувати міжнародні стандарти (зокрема, сімейства ISO 9000, 14000) з метою скорочення витрат на забезпечення якості вхідних ресурсних потоків. Позитивна мотивація до забезпечення якості визначатиметься, виходячи з того критерію, що витрати на компенсацію нанесених споживачу та країні-імпортеру збитків внаслідок низького рівня безпеки перебільшують витрати на забезпечення гарантії безпечного виробництва та споживання. У протилежному випадку функціонування підприємств-виробників можливе за умови застосування відповідних методів інституціонального впливу з боку країни-імпортера (митні стягнення) та країни-експортера (квоти, ембарго). На державному рівні забезпечення економічної безпеки відбувається, виходячи з прийнятої бюджетної політики, правил укладених митних угод.

Країни зіштовхуються з істотними витратами при зниженні економічної безпеки підприємств-виробників експортноорієнтованої продукції. Наприклад, низький рівень безпеки продовольчих товарів у 2000 р. обійшовся бюджету США у 6,9 млрд. дол. [13]. Водночас, превентивні заходи щодо контролю і посилення економічної безпеки підприємств-виробників дозволила збільшити надходження до бюджету на 9 млрд. дол. [14].

Додатковим джерелом забезпечення економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства є розгляд етапів і стадій експортно-імпортерних операцій. В ситуації, коли підприємство об'єднує у межах ЗЕД функції як виробника, так і продавця виробленої продукції у межах однієї торгової марки, витрати на координацію діяльності зводяться до мінімуму, а споживач більш чітко контролює справедливості витрат на забезпечення безпеки продукції та виробництва. Якщо процес збуту розподілений між декількома суб'єктами господарювання і використана лише одна торгова марка, то споживачеві більш складно визначити відповідального за безпечність продукції. За цих обставин економічна безпека підприємства, задіяних у виробництві, але не задіяних в ідентифікації торгової марки, не підлягає загрозам з боку фінансових санкцій або претензій. Всі витрати, пов'язані із компенсацією загроз, лягають на підприємство-власника торгової марки, під якою продається вироблена продукція. Як результат – рівень економічної безпеки суттєво знижується.

Підвищення рівня економічної безпеки ЗЕД машинобудівного підприємства за стадіями експортно-імпортерних операцій може бути досягнуто шляхом ініціації судового процесу, розширення інформаційного простору та інституціональним регулюванням. Досягнення економічної безпеки шляхом судових позовів має на меті створення стійкої мотивації до гармонізації витрат на виробництво і збут з показниками якості виробленої продукції, адже судові витрати, витрати на компенсацію збитків споживачам та негативна гласність результатів судового процесу становлять фундамент для визнання торгової марки та схвалення продукції з боку споживачів. Ця обставина повинна бути врахована при організації ЗЕД машинобудівного підприємства, адже за статистикою США більш ніж третина судових позовів була вирішена на користь споживачів [15]. Забезпечення споживачів повною інформацією може бути досягнуто за рахунок використання відповідного маркування, проведення рекламної кампанії, що включає не лише інформацію про властивості продукції, а й інформацію про спосіб її використання та утилізації. Важливе місце в цьому займає вимога уряду до розкриття підприємствами-виробниками інформації про умови та характеристики виробничого процесу. В умовах провалів ринку, пов'язаних із невідповідністю між цінами попиту та пропозиції, інституціональне регулювання з боку уряду країни-імпортера та країни-експортера орієнтовано на використання ряду інструментів, зокрема податків, субсидій, пільгових кредитів, на забезпечення виконання стандартів, забезпечуючи в такий спосіб оптимальні витрати на забезпечення економічної безпеки.

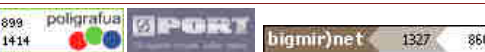
Висновки. Проведене дослідження дозволяє значно розширити межі поняття «економічна безпека ЗЕД машинобудівного підприємства», що, на відміну від існуючих трактовок, включає ряд представлених в роботі рівнів. Фундаментом забезпечення економічної безпеки ЗЕД є безпека продукції, що є передумовою та

результатом забезпечення економічної безпеки підприємства, процесів споживання. Показаний взаємозв'язок між економічною безпекою ЗЕД машинобудівного підприємства та економічної безпекою держави становить підґрунтя для подальшої розробки відповідних економіко-математичних моделей її оцінювання та формування дієвих критеріїв оцінювання.

Література

1. Статистичний щорічник України за 2010 рік / Державна служба статистики України; за ред. О.Г. Осауленка. – К. : Інформаційно-аналітичне агентство, 2011. – 559 с.
2. Воронкова А.Е. Забезпечення економічної безпеки підприємств в умовах інтеграції України до СОТ / А.Е. Воронкова, О.В. Свірідова // Прометей. Регіональний зб. наук. праць з економіки. Вип. 2 (20). — Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2006. – С. 27-29.
3. Воронкова А.Е. Зовнішньоекономічна складова економічної безпеки України / А.Е. Воронкова, О.В. Свірідова, С.А. Часовський // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції "Управління регіональним розвитком в умовах глобалізації: теорія та практика". – Дрогобич: Дрогобицький держ. пед. ун-т ім. І. Франка, 2007. – С. 18-20.
4. Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: Монографія / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко. - К: Лібра, 2003. – 280 с.
5. Отенко І. П. Теоретичні засади економічної безпеки підприємства / І.П. Отенко, О.Ф. Ярошенко // Научний журнал «Культура народів Причорномор'я». – 2010. – № 196. – С. 165–168.
6. Бланк І.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И.А. Бланк. – К. : Вид-во «Ельга», «Ника-Центр», 2004. – 784 с.
7. Машинобудування в Україні: тенденції, проблеми, перспективи/ під заг. ред. чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2009.– 308 с.
8. Jason D. The Effect of Stricter Foreign Regulations on Food Safety Levels in Developing Countries: A Study of Brazil / D. Jason, J. Caswell, E. Salay // Review of Agricultural Economics. – 2001 (Spring/Summer). – № 23(1). – P. 163-175.
9. Ильяшенко С.Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке/ С.Н. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки.– 2003. – № 3. – С. 12–19.
10. Штамбург Н.В. Особливості економічної безпеки підприємств машинобудівної галузі / Н.В. Штамбург // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2012. –№ 1 (5). Том 2. – С. 425-432.
11. Akerlof G. The Market for 'Lemons': Quality, Uncertainty and the Market Mechanisms / G. Akerlof // Quarterly Journal of Economics. – 1970. – № 84. – P. 488-500.
12. Segerson K. Mandatory vs. Voluntary Approaches to Food Safety / K. Segerson // Agribusiness. – 1999. – №15 (1). – P. 53-70.
13. Roberts T. Food Safety: Features / T. Roberts // USDA-ERS website, updated November 15, 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ers.usda.gov/Emphases/SafeFood/features.htm
14. Golan E. Tracing the Costs and Benefits of Improvements in Food Safety / E. Golan, S. Vogel, P. Frenzen, K. Ralston // U.S. Dept. Agr., Econ. Res. Serv., AER-791, Nov. 2000.
15. Buzby, Jean C., Paul D. Frenzen, and Barbara Rasco. Product Liability and Microbial Foodborne Illness. U.S. Dept. Agr., Econ. Res. Serv., AER-799, Apr. 2001.

Стаття надійшла до редакції 15.06.2012 р.

ТОВ "ДКС Центр"